

**Агенти Специјалне полиције
у крупним злоупотребама током
Другог светског рата у Србији (1941-1944):
Три документа као потврда селективног
кажњавања агената**

Без објаве рата, у рану зору 6. априла 1941. године, Немачка је, заузимањем Сипа на Дунаву, отпочела оружани напад на Краљевину Југославију. Након тога, у наредних 12 дана југословенска војска се, наспрам немачке, показала прилично инфериорно, па је рат окончан муњевитом брзином. Принцип „српско-версајске“ творевине морао је бити потпуно поништен кроз дебелацију југословенских територија, али и организацију окупационе управе у окупираној Србији.¹ То је подразумевало долазак војних, али и цивилних стручњака и формирање нових институција, који ће током рата управљати окупираном Србијом.² Ипак, обим посла је захтевао ослонац на људе који су били домаћег порекла, али проверени и чврсти у својим ставовима да предано раде за Немце. Тако су у први ред искочила два ревносна, искусна полицајца, али и два велика ривала – Милан Аћимовић и Драгомир Јовановић. Аћимовић је формирао „Савет комесара“, а Јовановић је постао управник Београда, са посебним задужењем да обнови организацију београдске полиције.³ Деловао је брзо и већ 23. априла 1941.

¹ Димић, Љубодраг, *Историја српске државности: Србија у Југославији*, Нови Сад 2001, стр. 215–223. (у даљем тексту: Димић, Љ., *Историја српске државности...*, стр. 205–223).

² О томе више у: Кресо, Мухареџ, *Нјемачка окупациона управа у Београду 1941–1944*, Београд 1979.

³ Божовић, Бранислав, *Београд под комесарском управом 1941*, Београд 1998 стр. 79–94. (у даљем тексту: Божовић, Б., *Београд под комесарском управом...*, стр. 79–94)

године издао „Наредбу о устројству и делокругу полиције у Београду“, којом је успоставио полицијску власт, под називом „Полиција – Београд“ (Polizei – Belgrad).⁴ Добрим делом је задржао устројство предратне полиције, изузев тога што је име истуреног одељења, које се пре рата бавило политичким кривицама, променио из Општа полиција у Специјална полиција. Његови сарадници су, након рата, отворено признали да је ово учињено због нове улоге поменутог одсека полиције, али и застрашујућег осећаја, који је овакав назив требао да изазове у народу.⁵

Овако организована Специјална полиција, имала је укупно седам одсека који су се бавили различитим пословима, стављајући посебан акценат на кривце политичке природе. Апсолутно најактивнији, али и најсуровији одсек, био је IV, односно антикомунистички одсек. У њему је радило готово 80% целокупног људства Одељења специјалне полиције и често су по својој суровости знали да засене и припаднике Гестапоа. Агенти су радили на ислеђивању, кажњавању, сузбијању саботажа, у пограничним службама, питању странаца, на сузбијању комунистичке делатности, контроли штампе, формирању картотека сумњивих лица, али ина хапшењу и депортацији Јевреја и Рома.⁶ Ипак, све време, у самој сржи њиховог интересовања била је борба против комунизма, у којој су гледали да се што више истакну, и заслуже поштовање припадника Гестапоа, које су сматрали узором.⁷

Временом су заштитни знак агената Специјалне полиције постале две ствари – њихова суровост при ислеђивању, која је изазивала страх целокупног становништва, и, са друге стране, њихове честе злоупотребе службеног положаја. Циљ ислеђивања оптуженика, било је изнуђивање добровољног признања. Ипак, како је то доста често ишло тешко, агенти су приступали пребијању самих оптуженика.⁸ Ударали су хапшенике различитим палицама, рукама, ногама, али и корбачем. Наиме, кормач је говеђа жила, од чијег ударца је моментално пуцала кожа чак и на петама.⁹ Тукли су и мучили на најразличитије могуће начине и константно смишљали нове могућности за мучење, које ће агенте Специјалне полиције што пре довести до добровољног признања.¹⁰

⁴ *Збирка наредба и упутстава* бр. 1, Издање Општине града Београда 1941, стр. 9–11.

⁵ Историјски Архив Београда, Окружни суд Београда, Суђење Божићу Бошкуну Бећаревићу, стр. 33. (у даљем тексту: ИАБ, ОСБ, Суђење Бећаревићу, стр. 33)

⁶ Божовић, Б., *Београд под комесарском управом...*, стр. 73–79.

⁷ О конкретним акцијама више у: Божовић, Бранислав, *Специјална полиција у Београду 1941–1944*, Београд 2014, стр. 58–372, 527–562.

⁸ ИАБ, ОСБ, Суђење Бећаревићу, стр. 23, 41.

⁹ Божовић, Бранислав, *Специјална полиција у Београду 1941–1944*, Београд 2014, стр. 403–404 (у даљем тексту: Божовић, Б., *Специјална полиција...*, стр. 403–404); ИАБ, ОСБ, Записници са саслушања сведока – из унутрашњости, Стефановић Александар, стр. 253.

¹⁰ О томе више у: Божовић, Б., *Специјална полиција...*

У хелије Специјалне полиције дошле су многе личности, разних професија и имовинског статуса. Било је доста имућних људи, па се временом код агената Специјалне полиције појавио осећај свемоћи. Окупација им је дала прилику да остваре све своје амбиције, о којима су у стању мира маштали. Хапсили су људе насумице и пребијали их само због тога што им се није свидео прек поглед или зато што је група студената нешто тихо говорила.¹¹ Велика овлашћења, која је добила Специјална полиција, код агената ове формације створила су привид велике моћи, али и незамењивости. Због тога су агенти, током читаве окупације константно вршили ситне прекршаје, али и пљачке, изнуде и многе друге прекршаје доста теже природе. Вероватно најбољи пример схватања сопственог положаја од стране агената, представљају речи једног од најактивнијих агената антикомунистичког одсека, Милашина Чупића, који је припадницима Српске државне страже рекао „нама није забрањен пролаз нигде“, а након напете ситуације им добацио и „показаћу ја стражару како се служи када се вратим“.¹²

Најчешћи случај тешких злоупотреба била је пљачка имовине хапшеника. Наиме, Специјална полиција је као један од својих главних акција практиковала ноћне упаде у станове сумњивих лица, након чега би уследио претрес, хапшење и одвођење осумњиченог у затвор. Агенти су приликом претреса и заплене имовине требали да воде записник о пописаним и заплењеним стварима, али они то најчешће нису чинили, што је отварало могућност да за себе уграбе накит, новац или делове намештаја.¹³ Шеф IV одсека Одељења специјалне полиције се након рата, на суђењу изговарао тиме да је ово био поступак „социјалне солидарности“ и „помоћи сиромашним агентима“.¹⁴

Осим ових злоупотреба, агенти су умели да проневере службени или заплењени новац, да покраду заплењену робу, приме мито да реагују да се на слободу пусти одређено лице и слично. Уцењивали су богате грађане, упадали у станове и често били ухваћени у пљачки. Понављању ових прекршаја допринио је и благ однос надређених према прекршајима. Наиме, агенти су за крупне злоупотребе најчешће кажњавани затвором до 30 дана, са вршењем службе. То практично значи да су они током дана вршили полицијску службу и били на слободи, а у затвор долазили само ноћу да би преспавали.¹⁵

У оваквим околностима, агенти су често прибегавали удруживању, ради стицања противправне користи. Тако се, у доле наведеном документу,¹⁶ агент

¹¹ ИАБ, Управа града Београда Специјална полиција (УГБ СП), Одељење полицијских агената (ОПА), К. 28, М-60; К.30, О-7.

¹² ИАБ, УГБ СП, ОПА, К.40, Ч-6.

¹³ Божовић, Б., *Специјална полиција...*, стр. 404–405.

¹⁴ ИАБ, ОСБ, Суђење Бећаревићу, стр. 47–49.

¹⁵ ИАБ, УГБ СП, К.11-41.

¹⁶ ИАБ, УГБ СП, К.16, Д-3.

Милан Дамјановић удружио са једном служавком, да опљачка једну имућну породицу. Ако се има у виду да је плата државних чиновника, у зависности од ранга, најчешће била између 2.000 и 3.000 динара, покрадени накит у вредности од 100.000 динара, заиста говори о томе да су агенти током рата, кроз противправну корист, стицали заиста огромне суме новца. Претње које је притом изговорио – „да је пошаље на вешала“ и да „је он агент Специјалне полиције који може данас све“, можда и најречитије говоре о њиховом схватању сопственог положаја. Такође, као што се види из документа, са Дамјановићем је био још један агент, што значи да су агенти штитили једни друге и подржавали у оваквим радњама. У поменутој кривичној пријави, њен подносилац се потписује као „Будимир Гудурић, судија“, очигледно покушавајући да нагласи свој висок статус у државној управи, али у исто време инсистира на томе да добро познаје Драгомира Јовановића, вероватно да би тиме извршио притисак да се кривична пријава што пре узме у процедуру. Ипак, као што се види из документа, врхушка Специјалне полиције је одлучила да се агент дисциплински не кажњава, све до понављања исте или сличне злоупотребе, а поврх свега, након неколико месеци агент Дамјановић је на директан предлог Драгомира Јовановића чак и унапређен у више звање, што јасно показује да су лични контакти, али и заслуге друге природе, могле често да буду далеко значајније од самог рада агента Специјалне полиције у Београду.

Учесталост њихових злоупотреба, у свега четири године окупације, јасно говори да су агенти били добрим делом амнестирани од сопствених кривица, вероватно уз заштиту самог врха Специјалне полиције. Из тога се може извести закључак да су ионако многобројне злоупотребе агената Специјалне полиције, које се данас могу пронаћи у архивској грађи, само део онога што су агенти заиста чинили током трајања окупације.

I

УПРАВНИКУ ГРАДА БЕОГРАДА

БЕОГРАД

КРИВИЧНА ПРИЈАВА против МИЛАНА ДАМЊАНОВИЋА¹⁷, агента при Специјалној полицији У.Г.Б.

Вукосава Гријковић, служавка код мене једнога дана је покрала накит моје жене и разне кућне ствари у вредности преко 100.000 динара. Ја се нисам налазио код куће већ сам по једној денунцијацији ухапшен од стране Гестапо-а. Још док сам се налазио у затвору моја жена је била тешко болесна, тако да је била потребна интервенција неколико лекара да се спасе. Моја жена је поднела кривичну пријаву против служавке која је побегла. После два до три дана у мој стан је неовлашћено провалио Милан Дамњановић, агент Специјалне полиције без ичијег налога и овлашћења / како сам доцније утврдио/ и од мога шурака захтевао да говори са мојом женом, која је лежала још увек болесна. Када је шурак одговорио да она не може уопште да устане, упорно је инсистирао да мора да се дигне, тако да је она тешко и с великом температуром морала да изађе у ходник.

Када га је жена упитала ко га шаље и по чијем налогу, рекао је да се то никога не тиче. На захтев је показао своју легитимацију. Рекао је да зна да је жена поднела кривичну пријаву против служавке за крађу и наредио јој **ДА ИСТУ МОРА ОДМАХ ДА ПОВУЧЕ ИНАЧЕ ЋЕ ОН/ Дамњановић/ ДА ПРЕДУЗМЕ КОРАКЕ И ДА ЈЕ ПОШАЉЕ НА ВЕШАЛА/ моју жену/**. Тон је био претећи. Почео је да виче и да колута очима. Затим јој је рекао да он то сада само пријатељски каже, али доцније **НЕЋЕ БИТИ РАЗГОВОРА ЈЕР ЈЕ ОН АГЕНТ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ КОЈИ МОЖЕ ДАНАС СВЕ**.

Викао је и претио све више и из његовог држања се видело да је моју жену хтео физички да нападне и тучом примора и заплаши да би на тај начин она одустала. Други агент који га је пратио, стајао је на степеницама пред вратима. Када је приметио да има још некога у кући, одмах је желео да се изгуби. Жена је заборавила његово име и поново га запитала али је он рекао да се зове **ПРЕРАДОВИЋ МИХАИЛО**, дакле обмануо је да би је преварио.

Моја жена је после тога добила тежак нервни напад тако да је лекар морао хитно да интервенише.

¹⁷ У питању је Милан Дамњановић али је грешком записничара у документу навођен као Милан Дамњановић.

- СВЕДОЦИ: 1. Жарко Митровић
 2. Вера Митровић- Високог Стевана бр. 2
 3. Слободанка Гудурић
 4. Милорад Радосављевић – Цвијићева 46/3

По кривичној пријави моје жене Слободанке /референт г. Марлот/ предузети су кораци и она се сада налази у затвору кривичне полиције. Признала је све крађе и имала је многе саучеснике који су је заклањали. Сумњам на Дамњановића, да је знао за њене крађе, можда је делио са њом јер је желео да ствар заташка, а иста Вука Гријаковић је стално тврдила како ја никада нећу да изађем из затвора пошто она има сву полицију са собом/ вероватно је мислила на агента Дамњановића.

Како сам се ја код Гестапо-а рехабилитовао као невин/ о чему постоје подаци код Гестапо-а соба бр. 233. иследник Вајн и 307 исл. Крамп/ то је тим тежи случај агента Дамњановића који је искористио најтеже часове у моме животу да своје прљаве замисли спроведе у дело, чиме је јасно доказао да је злоупотребио своје звање и званичну дужност да би осујетио ток поступка што ме све наводи на мисао да је он имао удела у тим крађама или да је бар знао за њих.

Познавајући г. Управника града као ревносног службеника и савесног човека који је увек заступао гледиште да сваки ПА МА КО ТО БИО МОРА ДА БУДЕ КАЖЊЕН ТА СВОЈА НЕДЕЛА, овим молим да се агент Милан Дамњановић одмах смени са дужности и ухапси и преда кривичној полицији на даљи поступак, с тим да се овај предмет здружи предмету крађе Вуке Гријаковић.

7. септембра 1942. године

С поштовањем
 Београд Будимир Р. Гудурић
 судија
 Цвијићева 46/3

До понављања овакве или сличне кривице, у досије Дамјановић Милана.

12. 3. 1943. год.
 Београд

Шеф агената Специјалне полиције
 потпис

II

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Збор полицијских агената
Број 637
7. априла 1943. године Београд

Предмет: ДАМЈАНОВИЋ С. МИЛАН, полиц. агент III класе, предлог за унапређење

АДМИНИСТРАТИВНОМ ОДЕЉЕЊУ – УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА
– Персонални одсек –

Господин Управник града Београда, наредио је да се ДАМЈАНОВИЋ С. МИЛАН, полицијски агент треће класе, званичник треће групе Управе града Београда, још данашњим даном унапреди за полицијског агента ПРВЕ класе, званичника прве групе Управе града Београда.

Због изложеног, Збору је част да се именованог на основу чл.1 и 7 Уредбе о изванредним овлашћењима за регулисање службених односа у ресору Министарства унутрашњих послова МСБр.1570 од 27. октобра 1941. године, а у вези чл. 53 Финансијске Уредбе за 1943. годину, МСБр. 4782, од 22. децембра 1942. године, без обзира на све остале прописе унапреди за полицијског агента ПРВЕ класе званичника прве групе Управе града Београда.

По наређењу Управника града Београда
Шеф полицијских агената

III

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Административно одељење
Број. 5805
3. јуна 1943. године, Београд

ЗБОРУ ПОЛИЦИЈСКИХ АГЕНАТА УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Решењем Управе града Београда бр. 3790 од 7. априла 1943. године, постављен је за полицијског агента II класе, званичника II групе, Управе града Београда, ДАМЈАНОВИЋ С. МИЛАН, пол. агент III класе, званичник III групе ове управе.

На ово решење, главна контрола дала је своју сагласност, одлуком бр. 22869 од 26. маја 1943. године.

Молите се да предње саопштите именованом, учините два преписа декрета, један, уз приложу доставницу, уручити именованом, а други са потписом и овереном доставницом, вратити Персоналном одсеку ове Управе, ради попуне службеног листа.

По наредби шефа Административног одсека
Шеф персоналног одсека